

YİRMİ DOKUZUNCU SÖZ BAĞLAMINDA RUH NEDİR VEYA NE DEĞİLDİR?

Nail YILMAZ¹

Öz

Ruh ve ruhaniyet ile ilgili genel bir çerçeve çizilerek Risale-i Nur külliyatında yer alan tespitlere göre ruhun tarifi yapılmaktadır. Daha sonra ruhun mahiyeti ve hakikati ile bir kısım özellikleri üzerinde durularak ruh bahsinin diğer iman hakikatleri, esasları ve akideleriyle irtibatlarının tespiti ortaya konmaktadır. Son olarak da ruh ve ruhaniyet bahsinin ehl-i sünnet akidesine uygun anlaşıldığında itikadi ve ameli hayatımıza neler kazandırdığı, yanlış ve eksik anlaşıldığı zaman ise istikametten ayrılarak ifrat ve tefrit savrulmaları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ruh, ruhaniyat, emir, kanun, iman

WHAT IS OR IS NOT A SPIRIT IN THE CONTEXT OF THE TWENTY-NINTH WORD?

Abstract

By forming a general framework for the spirit and spirituality, the spirit is described according to the findings in Risale-i Nur. Afterwards, the determination of the connection of the spirit with other truths of faith, principles and beliefs is revealed by focusing on the nature and truth of the spirit and some of its features. Lastly, it is emphasized what it brings to our theological and practical life when the subject of spirit and spirituality is understood in accordance with the law of Ahl al-Sunnah, and how it leads to going off the road and throws into extravagance and understatement when it is misunderstood or incompletely understood.

Key Words

Spirit, spirituality, emir, law, faith

1 Manisa (naimyilmaz740@gmail.com)

Gönderim Tarihi: 23.08.2019, Kabul Tarihi: 15.10.2019

Giriş

Bu makalemizde 29. Söz'ün başında yer alan *قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي* "De ki: Ruh rabbimin emrindedir"² ayetinin Kur'an, hadis ve Risale-i Nur kaynaklarına göre tefsirini yapmak ve bu konudaki birbirinden farklı fakat birbirinin mütemmimi olan bahisleri bir araya getirerek bütüncül bir resim ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Giriş bölümünde ruh ve ruhaniyet ile ilgili genel bir çerçeve çizildikten sonra Risale-i Nur külliyyatında yer alan tespitlere göre ruhun (yani ruhun ne olup olmadığına dair) tanifi yapılmaktadır. Daha sonra ruhun mahiyeti ve hakikati ile bir kısım özellikleri üzerinde durulduktan sonra ruh bahsinin diğer iman hakikatleri, esasları ve akideleriyle irtibatlarının tespiti yapılmaktadır. Son olarak da ruh ve ruhaniyet bahsinin ehl-i sünnet akidesine uygun anlaşıldığında itikadi ve ameli hayatımıza neler kazandırdığı, yanlış ve eksik anlaşıldığı zaman ise istikametten ayrılarak ifrat ve tefrit savrulmaları üzerinde durulmaktadır.

Genel Olarak Ruh ve Ruhaniyet

Âlem-i gaybın bir nev'i olan ruhlar, maddi ve manevi vücudumuzun asılları hayatları ve cevherleridir.³ Ehl-i sünnet İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre ruh ve ruhaniyetin gaybi varlıklar olması ve cismani duygularla hissedilememesinden dolayı mahiyetleri tam olarak idrak edilemez. Bu hususu İsrâ sûresinin 85. ayeti şöyle anlatıyor: "Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindedir. Size ancak az bilgi verilmiştir."

Bununla beraber insan hayatı, anne karnında bir meleğin ruh üflemesiyle başlayıp, ömrünün sonunda da yine bir melek vasıtasıyla ruhunun kabz edilmesi sebebiyle, insanoğlu her zaman bu gaybi varlığın mahiyetini merak etmiştir.

İslam âlimleri ruhun; bedende veya bedenle beraber yaratılışından dolayı, bedenle olan irtibatı sebebiyle sadece beden üzerinden tahliller yapmanın, ruhun melekûfî boyutunu görmezlikten gelineceğine ve zamanla ruhun gayba iman yönünü zayıflatabileceğini hatta ortadan kaldırabileceğini ifade etmişler.⁴

Yani ruh hakikatinin insanın kendi bedeninde cereyan ediyor olması onu gaybîlikten çıkarmıyor. Ruh ile ilgili ne kadar çok şey bilinirse bilinsin yine de ruhun gaybîliğine nazaran "az bilgi" hükmündedir. Çünkü Allah'tan başka kimse mutlak gayba muttali olmadığından ruhun gerçek mahiyetini O'ndan başka kimse bilemez. Bazı

2 İsrâ 17/85.

3 Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2017), 110.

4 Yusuf Şevki Yavuz, "Ruh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 35 (Ankara: TDV Yay., 2008), 191.

tefsirlerde ise “az bilgi” verilen, Yahudi âlimlerinin olduğu söylenmiştir. Çünkü ruh hakkında soruyu onlar sormuştur.⁵

Bununla beraber ruh hakkında insanlara verilen o “az bilgi”yi öğrenmek ve öğretmek için, bütün İslam âlimleri asırlar boyu çok derin ve uzun araştırmalar yapmışlar. Tabiiinden Hasan-ı Basrî (ra) ile başlayan bu süreç Ebû Hanîfe (ra) ve Ahmed bin Hanbel (ra) başta olmak üzere Mâtürîdî ve Eş’arî âlimleriyle devam ederek bu konuda birçok müstakil eserler telif edilmiştir.

Said Nursi’nin, muhakkik ve dehşetli dâhîlerden dediği İbn Kayyim el-Cevziyye’nin⁶ *Kitâbü’r-Rûh*, İmam-ı Gazalî’nin *Mearicü’l-Kuds* ve Fahreddin-i Razi’nin *en-Nefs* gibi eserleri ruhu anlamak ve anlatmak için telif edilen eserlerden bazılarıdır.

Kur’an ve Hadislerde Ruh

“Kur’ân-ı Kerîm’de ruh kelimesi yirmi bir yerde geçer. İslam âlimleri, Kur’an’da geçen ruh kelimelerinin (şu) sekiz manaya geldiğini belirtir. Bunlar:

- “Canlıların hayatiyetini sağlayan ruh
- Cebrâil (rûhu’l-kuds, er-rûhu’l-emîn)
- Büyük bir melek
- Vahiy
- Rahmet
- Emir (kanun)
- Üflemekle meydana gelen bir tür yel
- (Ve) hayattır”

(Ayrıca) Cenâb-ı Hakk’ın uyku halindeki insanın nefsinin aldığını⁷ ve ölümünden sonra ibret olması için Firavunun bedenini geride bıraktığını⁸ bildiren âyetlerde ruh-beden ayırımına işaret edilmiştir (Taberî, XI, 106; Mâtürîdî, *Teßvîlâtü’l-Æurßân*, VII, 105).⁹

Said Nursi, *Risale-i Nur külliyyatında* bu manalardan en çok ruhun doğrudan mahiyeti ile ilgili olan cihetini yani onun bir emir veya kanun oluşunu nazara vermiş.

5 Elmalı Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur’an Dili*, cilt 5 (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2007), 319.

6 Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2015), 124; Bediüzzaman Said Nursi, *Emirdağ Lahikası* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2016), 205.

7 Zümer 39/42.

8 Yûnus 10/92.

9 Yavuz, “Ruh”, 187.

Hadis-i Şeriflerde Ruh

Buhari ve Müslim gibi sahih hadis kaynaklarında açık bir şekilde ruh ve beden ayrımının yapıldığına dair hadis-i şerifler vardır. Konu ile ilgili hadis-i şeriflerin birisinde ruh hakkında şöyle denmiştir:

“Anne (karnındaki) cenine yüz yirmi günlük teşekkül döneminden sonra Allah'ın gönderdiği bir melek tarafından ruh üflenir; ölüm anında da meleklerce ruh bedeninden alınır.”¹⁰

Çeşitli hadislerde ruh kelimesinin yanı sıra onun yerine nefis ve “neseme” kelimeleri de kullanılmış.¹¹

Muhakkik hadis âlimleri hadiste ruha teşbih edilen “nesim” veya “neseme” kelimelerini ruhun letafetini anlatmak için kullanıldığını söylemişlerdir. Çünkü “nesim” rüzgâr, “neseme” rüzgârın esmesidir.¹²

Hava ile ilgili hadis-i şeriflere atıfla, tasavvufi gelenekte, insanın cismani cihetini oluşturan bazı latifelerini toprağa, nefsi ateşe, suyu kalbe teşbih ettikleri gibi, ruhu da havaya teşbih ederek seyr-i süluk yolculuğunda manevi bir makam olarak kabul etmişlerdir.¹³

Said Nursi de, Risale-i Nur külliyyatının bir kısım yerlerinde bazı ayetlerin tefsirini ve birçok iman hakikatlerinin şerhini –tasavvufi gelenekte olduğu gibi– ruhu havaya teşbih ederek izah etmiştir. Çünkü ruh ve hava arasında birçok ortak noktalar ve benzer özellikler vardır. Mesela:

- Ruhun âlem-i emirden geldiği gibi, hava sahifesinin de emr ve iradenin bir arşı olması¹⁴
- Ruhaniyata hava sahifesinin bir âyine olması¹⁵
- Lem’alar’da; bir kısım marifetullah delil ve bürhanlarının “hava” gibi olması sebebiyle ne hissedilir, ne görünür, ne de tutulamayacağı ancak ruh ile teveccüh edilerek teneffüs edilebileceği¹⁶
- *Mesnevi-i Nuriye*’de ise; İnsan maddî hayatında; her zaman havaya muhtaç olduğu gibi, hayat-ı ruhiyesi cihetiyle de her anda “Hüvallah” ve “Bismillah” gibi hava-i nesîme ihtiyacı vardır. Çünkü ruh ancak bu kudsi kelimat-ı İlahiye ile nefes alıyor.¹⁷

10 Yavuz, “Ruh”, 188.

11 İbn Kayyım El-Cevziyye, *Kitabu'r-Ruh* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 143.

12 Necdet Tosun, *İmam-ı Rabbani Risaleleri* (İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2016), 47-53.

13 Nursi, *Sözler*, 160.

14 Nursi, *Sözler*, 195.

15 Bediüzzaman Said Nursi, *Lem’alar* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2018), 128.

16 Bediüzzaman Said Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, trc., Abdülmecid Nursi (İstanbul: Envar Neşriyat, 2016), 127.

17 Nursi, *Sözler*, 162.

• Tasavvuf ehlinin “seyr-i süluk” ile terakki ederek, hava unsurundaki esma-i hüsnâ tecellilerini müşahade ettiği gibi, Bediüzzaman da “Hüve nüktesi”ndeki ifadelerine göre “hareket-i fikrîye ve ruhiye” ile yapmış olduğu seyahatinde hava âlemini temaşa ederek birçok iman hakikatlarını ilmelyakîn, aynelyakîn ve hakkalyakîn, müşahade ettiğini söylemiştir.¹⁸

Risale-i Nur Külliyyatında Ruh Nevi ve Türleri

Nasıl ki cismani varlıkların çok farklı cins, nev ve türleri olduğu gibi, ruhunda nevilere göre farklılıkları ve türleri vardır.

Risale-i Nur külliyyatında genel olarak dört nevi ruhun olduğu belirtilir. Üç çeşitte ruh manasında program ve emirlerden bahsedilir:

• Akıl irade ve şuur sahibi olup hayra da, şerre de kabiliyetleri olan insanlar ve cinlerin ruhu

• Akıl irade ve şuur sahibi olup sadece hayra kabiliyetleri olan meleklerin ruhu ile sadece şerre kabiliyetleri olan “ervah-ı habise”¹⁹

• Aklı olmadığı halde şuurlu fiilleri işleyen hayvanatın ruhu²⁰

• Said Nursi, Sünuhat ve Mektubat gibi eserlerinde bütün kâinatı ihata eden kolektif veya külli bir ruhun olduğunu belirterek²¹ diğer eserlerinde de kâinatın kolektif veya külli ruhunun farklı cihetlerini nazara verir.

Sözler isimli eserinde İslam dininin küre-i arzın ruh-ı fitrîsi olduğunu,²² kâinatın külli ve kolektif olan ruhunun ruhu ise vahy-i Kur’an ile hakikat-i Muhammediye (asm) olduğunu şu şekilde ifade eder: “Maddî ve manevî hayat-ı Muhammediye (asm) ruh-ı kâinattan süzölmüş hülâsat-ül hülâsadır. (...) Ve vahy-i Kur’an dahi hayatdar haikaikının şهادetiyle hayat-ı kâinatın ruhudur ve şuur-ı kâinatın aklıdır.”²³

Tasavvufi ıstılahta ve sûfi gelenekte de çok kullanılan, Said Nursi’nin de “kâinatın ruhu”²⁴ dediği “vahy-i Kur’an ve hakikat-ı Muhammediye” gibi külli ruhu anlatmak için kullanılan terkip ve kavramlar hakkında İbrahim Canan hocamızın hadis külliyyatında Seyyid-i Şerif’ten yaptığı nakilde şöyle der: “Âlem-i kebirdeki külli ruh: ‘Ruh-i

18 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 138.

19 Nursi, *Lem’alar*, 82; Nursi, *Sözler*, 258.

20 Nursi, *Lem’alar*, 368.

21 Bediüzzaman Said Nursi, *Sünuhat, Tuluat, İşarat* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2006), 11; Nursi, *Mektubat*, 238.

22 Nursi, *Sözler*, 731.

23 Nursi, *Lem’alar*, 336.

24 Nursi, *Mektubat*, 238.

a'zam, Nefs-i vahide, Nefs-i külliye, levh-i mahfuz, hakikat-ı esmaiyye' gibi kelime ve terkiplerle tabir ve ifade edilir. Bu isimlerle ifade edilen 'Hakikat-ı Muhammediye' ise; âlem-i sağır olan insandaki tezahürü, ruh, akıl, kalp, nefis, sadr, sır ve hafa gibi isimler alır."²⁵

Tasavvuf erbabı, âlem-i emirden gelen kalp, ruh, sır, hafî ve ahfâ gibi latifelerin seyr-i sülûk yolculuğu ile aşılması gerektiğini, sonrasında âlem-i kebirde onların da asılları olan esma ve sıfat tecellilerini katetmesi gerektiğine inanırlar. Zira küçük âlem olan insandaki bu duyguların asıllarının, âlem-i kebirde olduğunu belirtmişlerdir.²⁶

Said Nursi de aynı manaları Miraç bahsinde "Âlem-i süflînin manevî tezgâhları ve küllî kanunları, avalim-i ulviyededir"²⁷ diyerek insanda bulunan ruh, akıl, kalp, nefis, sadr, sır ve hafa gibi cüz'î kanun ve programların asılları ve küllilerinin âlem-i ulvide olduklarını söylemiştir. Çünkü Zât-ı Ahmediye (as) Miraç mucizesiyle açmış olduğu o yolun kapısını dönüşte açık bırakmıştır. "Arkasındaki evliya-i ümmeti, ruh ve kalb ile o cadde-i nuranide, Mi'rac-ı Nebvî'nin gölgesinde seyr ü sülûk edip istidadlarına göre makamat-ı âliye"²⁸ çıksınlar diye.

Ruh Manasındaki Diğer Program, Emir ve Fiili Durumlar

Said Nursi külliyyatının muhtelif yerlerinde ruhun bir kudret programı değil bir kader program olduğunu söyler.²⁹ Bu konu ilerleyen sahifelerde daha detaylı ele alınmaktadır.

Nebatat ve Ağaçların Ruh Programı

"Evet en büyük bir ağacın ruh programını bir nokta gibi en küçük bir çekirdekte dercedip, muhafaza eden Zât-ı Hakîm-i Hafîz; vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder denilir mi?"³⁰ "Evet, koca bir ağacın bir derece ruha benzeyen programını ve kanun-ı teşekkülâtını, bir nokta gibi en küçük çekirdekte dercedip muhafaza eden bir Zât-ı Hakîm-i Zülcelal, bir Zât-ı Hafîz-i Bîzeval hakkında 'Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder' denilir mi?"³¹

25 İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, cilt 7 (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016), 26-27.

26 Ekrem Sefa Gül, "Yakîni İmanın İmkân ve Mahiyeti" (Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, 2016), 197.

27 Nursi, *Sözler*, 580.

28 Nursi, *Sözler*, 580.

29 Nursi, *Sözler*, 322.

30 Nursi, *Sözler*, 81.

31 Nursi, *Sözler*, 516.

Çekirdeklerdeki Ruhun Manevi (Hükmi) Olması

“Eğer o çekirdek, o manevî cihazatını *فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى* nın emr-i tekvinîsini imtial edip hüsn-i istimal etse; o dar âlemden çıkacak, meyvedar koca bir ağaç olmakla küçücük cüz’î hakikatı ve ruh-ı manevîsi, büyük bir hakikat-ı külliye suretini alacaktır.”³²

Akıl irade ve şuur sahibi olan (insan, melek, ruhani ve cin gibi) varlıkların ruhu ile nebatat ve ağaçların ruh-ı manevîsi ve ruh-i emrisi arasında şu iki önemli fark vardır:

- Akıl irade ve şuur sahibi olan varlıkların ruhlarına “vücut-ı haricî” ve “vücut-ı hissi”³³ giydirilmiş olmasıdır.
- Akıl irade ve şuuruları olmayan nebatat ve ağaçlardaki ruhi programlar “kavanin-i hakaik, nevamis-i mahiyet, desatir-i teşekkülât ve ruh-i emri” gibi isimlerle ifade edilir. Bu ruhi programların vücut-ı haricîsi ve vücut-ı hissîleri yoktur.³⁴

Ruhun İşlevini Gören Fiziki Kanunlar

Kâinattaki fiziki kanunlar eğer şuurulu ve hayatlı olsalardı onlara da ruh denilirdi. Veya canlı varlıklarda olan ruhların hayatları ve şuuruları alınsaydı, onlar da diğer fiziki kanunlar gibi birer kanun olurlardı.³⁵

Şahs-ı Manevînin Ruhun Bir Nev’i Olması

“Evet müteaddid eşya bir cemaat şekline girse, bir şahs-ı manevîsi olacaktır. Eğer o cem’iyet, imtizaç edip ittihad şeklini alsa, onu temsil edecek bir şahs-ı manevîsi, bir nevi ruh-ı manevîsi ve vazife-i tesbihîyesini görecektir bir melek-i müekkeli olacaktır.”³⁶

Risale-i Nur Kaynaklarına Göre Ruh Nedir veya Ne Değildir?

- Ruh, vücut-ı haricî giydirilmiş bir kanundur. Fakat o sadece bir kanun değil şuuru başına takmış, nuranî bir kanundur.³⁷
- “Ruh, kat’iyyen bâkidir.”³⁸

32 Nursi, *Sözler*, 321.

33 Nursi, *Sözler*, 702.

34 Nursi, *Lem’alar*, 833.

35 Nursi, *Sözler*, 702.

36 Nursi, *Sözler*, 165.

37 Nursi, *Sözler*, 702.

38 Nursi, *Sözler*, 515.

• Sabit ve hem daim olan diğer fitrî kanunlar gibi, ruh dahi hem âlem-i emirden, hem irade vasfından gelir. Kudret ona vücud-ı hissî giydirebilir.³⁹

• Ruhun mahlûkiyet ve mec'uliyet cihetleri vardır. Beden-i misalîsi ve gılafları latifi, ruhun mahlûkiyetine bakar. Hayatların asılları ve cevheri olma ciheti, mec'uliyetine bakar.⁴⁰ Ruh kadim değil hadistir. Ezeli değil ebedidir.⁴¹ Ruhlar a'raz değil cevherdir.⁴² Sadece cevher değil "Bir cevher-i cihanbahadır."⁴³

• Ruhun zatı cisim değildir fakat gılafları latifi ve beden-i misalîsi vardır.⁴⁴

• Her şey gibi ruhun da mülk ve melekût cihetleri vardır. Ekser cismani varlıkların aksine bu, mülk ve melekût vecihleri şeffaftır.⁴⁵

• Ruh cisme mahkûm değil hâkimdir.⁴⁶

• Ruh cesede dayanmaz, onunla kaim değil belki cesed ruha dayanır. Çünkü ruh binefsihi kaim ve daim olduğundan Cenab-ı Hak'tan başka hiçbir şeye dayanmaz.⁴⁷

• Ruh kesret ve terkip olmadığı için, tahrib ve inhilale maruz değildir. Çünkü vahdet ve besatet yol vermez ki, tahrib ve inhilale maruz kalsın. (Buradaki "besatet-basit" kelimesi, terkip olmama anlamındadır.)⁴⁸

• Ruhlar bu dünyaya bir defa gelir.⁴⁹ "Tenasüh" ile bir bedenden başka bedenlere geçmez.⁵⁰ Çünkü ruh âlem-i emirden sebepsiz doğrudan geldiği için doğmaz, doğurmaz. Buna göre ruh; insan yapısının "ihtira" ve "ibda" boyutunu, bedenler ise "inşa" ve "san'at" boyutunu oluşturur.⁵¹

• Ruh hayatın hâlis ve sâfi bir cevheri ve sabit ve müstakil zâtıdır.⁵²

• Ruhların ulvîsi olduğu gibi süflîsi de vardır.⁵³

• Ruhumuzun ruhu ve ziyası iman-ı billahtır.⁵⁴

39 Nursi, *Sözler*, 702.

40 Bediüzzaman Said Nursi, *Barla Lahikası* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2016), 128.

41 Nursi, *Sözler*.

42 Nursi, *Mektubat*.

43 Bediüzzaman Said Nursi, *Muhakemat* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2015).

44 Nursi, *Sözler*.

45 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*.

46 Nursi, *Sözler*.

47 Nursi, *Sözler*.

48 Nursi, *Sözler*.

49 Nursi, *Sözler*.

50 Nursi, *Sözler*.

51 Nursi, *Lem'alar*.

52 Nursi, *Sözler*.

53 Nursi, *Sözler*.

54 Nursi, *Sözler*.

- Ruh bütün kâinatta tecelli eden esma-i hüsnayı, kendi ayinesinde hepsini birden gösterebilir.⁵⁵
- Ruhlar hayatların asılları ve zâtlarıdır.⁵⁶
- Ruh ekser esma-i İlahiyenin tecelliyatını cismaniyet ile hisseder.⁵⁷
- Madde inceledikçe ruh âlemine, şuur âlemine yaklaşılr.⁵⁸
- Ruhlar terakki ederek daire-i esbabı yırtıp maddiyattan ve vesaitten tecerrüd ederek tesirinden kurtulabilir.⁵⁹
- Ruhlar dünyada olduğu gibi ahirette de cismaniyet ile beraberdir.⁶⁰
- Cesed ruhla mütelezzizdir, ruh vicdanla mütelezziz.⁶¹
- Terakki etmiş bir ruh mahlûkatın ve masnuatın tesbihatlarını görür, duyar ve anlayabilir.⁶²
- Nuraniyet kesbeden ruhlar, temessül, inbisat ederek başka ayinelere aks edebilir.⁶³
- İmanlı ruhlar maziye nüfuz ve müstakbele hulûl edebilir.⁶⁴
- Ruh bast-ı zaman sırrına mazhar olabilirse zamandan ve mekândan münez-zeh olur.⁶⁵
- Ruh hava, esîr, âlem-i misal gibi bazı âyineler vasıtasıyla külliyyet kesbeder.⁶⁶
- Ruhlar uful edenlerden ve zeval bulanlardan yüz çevirir.⁶⁷
- Suretperestlik sukut-ı ruha sebebiyet verir.⁶⁸
- Ruh mevt hengâmında bütün bütün çıplak olmaz, yuvasından çıkar, ruha müs-nasib bir gılaf-ı latifi ve beden-i misalîsini giyer.⁶⁹

55 Nursi, *Sözler*.

56 Nursi, *Sözler*.

57 Nursi, *Sözler*.

58 Nursi, *Sözler*.

59 Nursi, *Mektubat*; Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*.

60 Nursi, *Sözler*.

61 Nursi, *Sözler*.

62 Nursi, *Sözler*.

63 Nursi, *Sözler*.

64 Nursi, *Sözler*.

65 Nursi, *Sözler*.

66 Nursi, *Sözler*.

67 Nursi, *Sözler*.

68 Nursi, *Sözler*.

69 Nursi, *Sözler*.

Ruh Allah'tan mıdır yoksa O'nun bir Emri midir?

İsra suresinin 85. ayetinde “قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي” De ki: Ruh rabbimin emrindedir” buyruluyor. Ruhun Allah'tan mı yoksa onun bir emri mi olduğu ile ilgili tartışmalara açıklık getiren, esbab-ı nüzul kaynaklarında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Kureyş (müşrikleri) Yahudilere giderek ‘Bize bir şeyler verin de şu adama soralım demişler: Onlar da ‘Ruhtan sorunuz’ demişler.”⁷⁰ Eğer ruh: ‘Allah’tandır’ derse ‘Kendinden olan bir şeyi Allah nasıl cezalandırır?’ diye sorun dediler. Kureyş bu soruları Peygamber Efendimiz’e (asm) sorunca ‘قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي’, De ki: Ruh rabbimin emrindedir’ ayet-i kerimesi nazil oldu. Peygamber Efendimiz (asm) bu ayetle ilgili şu açıklamayı yapmıştır. ‘Ruh Allah’ın bir mahlûkudur. Allah’tan değildir’ diye buyurmuştur.”⁷¹

Bu ayetin tefsiri ile ilgili İbrahim Canan hocamız Fahreddin-i Razi’den şu açıklama-yı nakleder: “‘Ruh Rabbimin emrindedir’ kavli-i şerifindeki ‘emir’den maksad ‘fiiledir’, tıpkı şu âyette olduğu gibi: ‘Firavunun ‘emri’ hiç de dürüst değildi’⁷² yani ameli ve işi demektir. ‘Ruh Rabbimin işidir’ derken (Başka mahlûklar Allah’ın işi değil mi?’ diye bir itiraz hatıra gelebilir. (Elcevap) Başka mahlûkatın ortaya çıkışı bir kısım sebeplere dayandırılmış, mahiyeti hakkında izah yapabilme imkânları tanınmıştır. Ruh Cenab-ı Hakkın ‘ol’ emrine dayandırılmış, araya başka vasıta ve esbab bırakılmamıştır. Onun için o ‘Emir âleminde ve Allah’ın bir fiilidir.”⁷³

Mahiyet İtibarıyla Ruh

Ruh ve ruhaniyat gibi gaybi varlıklar cismani duygularla hissedilemediği için mahiyetleri tam olarak idrak edilememektedir. Bu bölümde ruhun bir nevi sıfatları olan bazı özellikleri müzakere edilerek mahiyeti hakkında kısmen de olsa bir kanaat edilmeye çalışılacaktır.

İslam âlimleri ruh ile ilgili en genel tarifi “Ruh, kalp ve sır, bir hakikatin çeşitli görünümleri” olduğunu söylemişlerdir.⁷⁴ Bununla beraber Risale-i Nur külliyyatında ruh ile ilgili yapılan tariflerden, ruhun sultan gibi en geniş ve külli bir mahiyeti olduğu, diğer latife ve hissiyatların ise ruhun farklı sıfatları olduğu anlaşılmaktadır.

70 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, cilt 5, 319.

71 El-Cevziyye, *Kitabu'r-Ruh*, 219.

72 Hûd 11/97.

73 Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, cilt 4, 58-59

74 Gül, “Yakînî İmanın İmkân ve Mahiyeti”, 191; İmam Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014); Yavuz, “Ruh”, 192.

İnsanın En Kıymetli Malının Ruhu Olması

Said Nursi Şualar'da "İnsanın en kıymetli ve üstünde titrediği malı, onun ruhudur. Onu zayi olmaktan ve fenadan ve başıboşluktan muhafaza etmek"⁷⁵ istediğini söylüyor.

Buna göre madem insanın en kıymetli malı ruhudur ve o malını korumak için üstünde titriyor. O zaman o en kıymetli varlığı korumanın en birinci şartı onu tanımaktan ve bilmekten geçiyor. Risale-i Nur külliyyatında ruhun mahiyeti ve özellikleriyle ilgili yüzlerce farklı tanımlamalar var. Bunların bir kısmı ya aynen veya özetle nakledilecektir.

Ruhun Hayattan, Akıldan, Şuurdan ve Hislerden Süzölmüş Sabit ve Müstakil Bir Zât Olması

"Evet nasıl ki hayat, bu kâinattan süzölmüş bir hülâsadır ve şuur ve his dahi, hayattan süzölmüş hayatın bir hülâsasıdır ve akıl dahi, şuurdan ve histen süzölmüş, şuurun bir hülâsasıdır ve ruh dahi, hayatın hâlis ve sâfi bir cevheri ve sabit ve müstakil zâttır."⁷⁶

Âlem-i emirden gelmesi ve bâki bir kanun olması: "Ruh zîhayat, zîşuur, nuranî, vücud-ı haricî giydirilmiş, câmi', hakikatdar, külliyyet kesbetmeğe müstaid bir kanun-ı emrîdir."⁷⁷

Diğer kanunlardan farkı: Ruhun diğer cansız olan emrî kanunlardan (fiziki kanunlardan) farkı ruhun zîhayat, zîşuur ve vücud-ı haricî giydirilmiş olmasıdır. Diğer fiziki kanunlar cansız, şuursuz ve vücud-ı haricîleri yoktur. "Ruh da başından şuurunu indirse, yine lâyemut kanun olur."⁷⁸

Ruh ve ruhanîlerin madde ile mukayyed yarım nurani varlıklar olması: "Madem, güneş gibi âciz ve müsahhar mahlûklar ve ruhanî gibi madde ile mukayyed nim-nuranî masnular..."⁷⁹

Mülken ve melekûten yaratılışı vasıtasız ve sebepsiz olması: Hayat ve nur ve vücud gibi, ruhun'da iki veçhi şeffaf ve güzel olduğundan mülken ve melekûten vasıtasız dest-i kudretten çıkıyorlar.⁸⁰

75 Nursi, *Şualar*, 257.

76 Nursi, *Sözler*, 109.

77 Nursi, *Sözler*, 517.

78 Nursi, *Sözler*, 702.

79 Nursi, *Sözler*, 611.

80 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 254.

Ruh ve ruhanilerin yaratıldığı maddi ve manevi latif varlıkların neler olduğu: “Elbette o Kadîr-i Hakîm bu kusursuz kudretiyle, bu noksansız hikmetiyle; nur gibi, esîr gibi ruha yakın ve münasib olan sair seyyalat-ı latife maddeleri ihmal edip hayatsız bırakmaz, camid bırakmaz, şuursuz bırakmaz. Belki madde-i nurdan, hattâ zulmetten, hattâ esîr maddesinden, hattâ manalardan, hattâ havadan, hattâ kelimelerden zîhayat, zîşuuru kesretle halkeder ki; hayvanatın pekçok muhtelif ecnasları gibi pek çok muhtelif ruhanî mahlûkları, o seyyalat-ı latife maddelerinden halk eder. Onların bir kısmı melaike, bir kısmı da ruhanî ve cin ecnaslarıdır.”⁸¹

Maddenin aslı, bir mana olduğu gibi o mananın da aslı hayat, ruh ve şuur olması: “Bittecrübe, madde asıl değil ki, vücud ona müsahhar kalsın ve tâbi’ olsun. Belki madde, bir mana ile kaimdir. İşte o mana, hayattır, ruhtur. Hem bilmüşahede madde, mahdum değil ki her şey ona irca’ edilsin. Belki hâdimdir, bir hakikatin tekemmülüne hizmet eder. O hakikat, hayattır. O hakikatin esası da ruhtur. Bilbedahe madde hâkim değil ki ona müracaat edilsin, kemalât ondan istenilsin. Belki mahkûmdur, bir esasın hükmüne bakar, onun gösterdiği yollar ile hareket eder. İşte o esas; hayattır, ruhtur, şuurdur.”⁸²

Hayatın zâtı, cevheri ve aslı oluşu: “Hayatın zâtı ve cevheri olan ruhu mevt-i ebedî ile i’dam edip; kendinden o sevgili muhibbini ve habibini ebedî küstürsün, darılsın, dehşetli rencide ederek sırr-ı rahmetini ve nur-ı muhabbetini inkâr etsin ve ettirsin? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ.”⁸³

“İşte göz önünde her vakit gördüğümüz bu hadd ü hesaba gelmeyen yeni yeni hayatlar ve hayatların asılları ve zâtları olan ruhlar, birden ve hiçten vücuda gelmeleri ve gönderilmeleri, bir Zât-ı Vâcib-ül Vücut ve Hayy-ı Kayyum’un vücut-ı vücudunu ve sıfât-ı kudsiyesini ve esma-i hüsnasını; lemaatın güneşi gösterdiği gibi gösteriyorlar.”⁸⁴

Ehemiyyetine Binaen Mahiyet İtibariyle Ruh Bölümünü Özetleyecek Olursak:

- Ruh ve ruhaniyat gaybi varlıklardır.
- Ruhumuzun bedende veya bedenle olan irtibatı onu bizim için gaybilikten çıkar-maz.
- Ruh, kalp, vicdan ve sır bir hakikatin çeşitli görüntüleridir.
- Bedendeki ruh bir sultan, diğer latife ve hissiyatlar ise ruhun farklı sıfatlarıdır.

81 Nursi, *Sözler*, 507.

82 Nursi, *Sözler*, 509.

83 Nursi, *Sözler*, 107.

84 Nursi, *Sözler*, 676.

- İnsanın en kıymetli ve üstünde titredığı malı onun ruhudur.
- Ruh hayatın hâlis ve sâfi bir cevheri ve sabit ve müstakil zâtıdır.
- “Ruh zîhayat, zîşuur, nuranî, vücud-ı haricî giydirilmiş, câmi’, hakikattar, külliyyet kesbetmeğe müstaid bir kanun-ı emrîdir.”
- Ruh başından şuuru indirse lâyemut bir kanun olur.
- Ruhun mülk ve melekût cihetleri şeffaf ve yaratılışları sebepsizdir.
- Maddenin aslı, bir mana olduğu gibi o mananın da aslı hayat, ruh ve şuurdur.
- Ruhlar hayatların asılları ve zâtlarıdır.

Ruhun Diğer İman Hakikatları, Esasları ve Akideleriyle İrtibatı

Ruhun bedendeki tasarrufunun, tevhid ve marifetullah ile irtibatı: “İnsanın nasıl ruhu bütün cesedine öyle bir münasebeti var ki: Bütün a’zasını ve eczasını birbirine yardım ettirir. Yani, irade-i İlahiye cilvesi olan evamir-i tekviniye ve o emirden vücud-ı haricî giydirilmiş bir kanun-ı emrî ve latife-i Rabbanîye olan ruh, onların idaresinde onların manevî seslerini hissetmesinde ve hacetlerini görmesinde birbirine mani olmaz, ruhu şaşırtmaz.

Ruha nisbeten uzak-yakın bir hükmünde. Birbirine perde olmaz. İsterse, çoğunu birinin imdadına yetiştirir. İsterse beden her cüz’ü ile bilebilir, hissedebilir, idare edebilir. Hattâ çok nuraniyet kesbetmiş ise, her bir cüz’ü ile görebilir ve işitebilir.

Öyle de **وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ** Cenab-ı Hakk’ın madem onun bir kanun-ı emri olan ruh, küçük bir âlem olan insan cisminde ve a’zasında bu vaziyeti gösteriyor. Elbette âlem-i ekber olan kâinatta o Zât-ı Vâcib-ül Vücud’un irade-i külliyesine ve kudret-i mutlaka-sına hadsiz fiiller, hadsiz sadâlar, hadsiz dualar, hadsiz işler, hiçbir cihette ona ağır gelmez, birbirine mani olmaz. O Hâlık-ı Zülcelal’i meşgul etmez, şaşırtmaz. Bütününü birden görür, bütün sesleri birden işitir. Yakın uzak birdir. İsterse, bütününü birinin imdadına gönderir. Her şey ile her şeyi görebilir, seslerini işitebilir ve her şey ile her şeyi bilir ve hâkeza.”⁸⁵

Ruhun Varlığını Bilmek ve İman Etmek Diğer Ruhani Varlıkları ve Âlemlerin Vücudunu Zaruri Kılar

“Sen kalbinden dersin: ‘Ben semavatı inkâr ediyorum, melaikelere inanmıyorum. Semavatta birinin gezmesine, melaikelerle görüşmesine nasıl inanayım?’ (Elcevap:

85 Nursi, *Sözler*, 688.

Nasıl ki) “İnsanda cisimden başka kalb, ruh, hayal, hâfıza gibi manevî vücudlar da var. Elbette insan-ı ekber olan âlemde ve şu insan meyvesinin şeceresi olan kâinatta, âlem-i cismaniyetten başka âlemler var.”⁸⁶

Said Nursi *Mesnevi-i Nuriye*'de âfâkî malûmatın, yani hariçten, uzaklardan alınan malûmatın, evham ve vesveselerden hâlî olamadığını, amma bizzât vicdanî bir şuur mahâl olan enfûsî ve dâhilî malûmatın ise evham ve ihtimallerden uzak olduğunu söyler.⁸⁷ Buna göre insanın bizzat yaşayarak hissederek ve aklederek fark ettiği kalb, ruh, hayal ve hâfıza gibi hissiyatlarının varlığını anlaması, dış dünyadaki melek ve ruhaniyatın varlık ve vücudunu zaruri kılar.

Ruhun Nübüvvet ve Kur'an ile İrtibatı

“Maddî ve manevî hayat-ı Muhammediye (asm) ruh-ı kâinattan süzölmüş hülâsat-ül hülâsadır... Ve vahy-i Kur'an dahi, hayatdar hakaikının şهادetiyle hayat-ı kâinatın ruhudur ve şuur-ı kâinatın aklıdır.”⁸⁸

“Eğer kâinattan risalet-i Muhammediye'nin (asm) nuru [ruhu] çıkarsa, gitse, kâinat vefat edecek. Eğer Kur'an gitse, kâinat divane olacak ve Küre-i Arz kafasını, aklını kaybedecek. Belki şuur-suz kalmış olan başını, bir seyyareye çarpacak, bir kıyameti koparacak.”⁸⁹

Ruhun ahiret bağlamında ezel ve ebediyet ile irtibatı: Said Nursi Risale-i Nur külliyyatının muhtelif yerlerinde ruhun en büyük en ziyade ve en nihai arzusunun ve gayesinin firak-ı ebedîden, fena-yı mutlakdan ve zevalden kurtulmak, rıza-yı İlahiyyeyi kazanarak beka bulmak, ömr-i ebedî ile ebed-ül âbâdda saadete mazhar olmak olduğunu ifade etmiştir.

Asa-yı Musa isimli eserinde “Nev'-i beşerin en büyük mes'elesi[nin] Cehennemden kurtulmak”⁹⁰ ve saadet-i ebediyyeyi kazanmak olduğuna dikkat çekilirken Şualar'da ise insanın varlık ve yokluk arasında bir tercih yapmak zorunda kaldığında ruhunun “Cehennem de olsa beka”⁹¹ isteyeceği belirtilmiştir.

29. Söz'de ruhun bir sıfatı olan vicdanı ile yaptığı mükâlemde şöyle denmiştir: “İnsanın fitrat-ı zîşuuru olan vicdanı, saadet-i ebediyyeye bakar, gösterir. Evet, kim kendi uyanık vicdanını dinlerse 'Ebed! Ebed!' sesini işitecektir. Bütün kâinat o vicdana

86 Nursi, *Sözler*, 569.

87 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 123.

88 Nursi, *Lem'alar*, 336.

89 Nursi, *Sözler*, 110.

90 Bediüzzaman Said Nursi, *Asa-yı Musa* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2015), 50.

91 Bediüzzaman Said Nursi, *Şualar* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2015), 223.

verilse, ebede karşı olan ihtiyacının yerini dolduramaz. Demek o vicdan, o ebed için mahlûktur.”⁹²

Külliyatın birkaç yerinde ise insan ruh ve kalbinin aşk-ı bekaya çok meftun olduğu hatta bu iştıyak ve hissiyat-ı insaniyenin “ebedperest” derecesinde olduğu söylenmiştir.⁹³

Ve yine 29. Söz’de: “Elbette ruh-ı insanî, değil yalnız beka ile belki ebed-ül âbâd ile alâkadar olmak lâzım gelir.”⁹⁴

“Gayet cem’iyetli ve gayet yüksek bir mahiyete mâlik ve haricî vücud giydirilmiş ve zîşuur ve zîhayat ve nurani kanun-ı emrî olan ruh-ı beşer, ne derece kat’iyyetle bekaya mazhar ve ebediyetle merbut ve sermediyetle alâkadar olduğunu anlamazsan, nasıl ‘Zîşuur bir insanım’ diyebilirsin?”⁹⁵

“Hayat, Zât-ı Hayy-ı Kayyum’a baktıkça ve iman dahi hayata hayat ve ruh oldukça beka bulur, hem bâki meyveler verir, hem öyle yükseklenir ki sermediyet cilvesini alır, daha ömrün kısalığına ve uzunluğuna bakılmaz.”⁹⁶

“Mü’min olan bir insan (ruhunun) dünyanın kuruluşundan sonuna kadar uzanan manevî bir ömrü vardır. Ve insanın bu manevî ömrü ezelden ebede uzanan bir hayatın nurundan meded ve yardım alır.”⁹⁷

Bu iktibas edilen metinlere göre Said Nursi, ruhun ölümsüzlük ve sonsuza kadar yaşama ve hep var olma arzusunu şu beş farklı kademedede tahlil etmiştir:

- Uyanık bir vicdandan daima “Ebed! Ebed” sesinin geleceği
- Ruh-ı insanın, değil yalnız beka ile belki “ebed-ül âbâd” ile alâkadar olduğu
- Hatta hissiyat-ı insaniyenin “ebedperest” derecesinde olduğu
- İmanın hayata hayat ve ruh oldukça beka bulup “sermediyet cilvesini” alacağı
- Mü’min olan bir “insan ruhunun ezelden ebede uzanan bir hayat nurundan” meded ve yardım alacağı

Ruh ve Kader İlişkisi

Ruh ve kader arasında birçok ortak özellikler vardır. Bunların hepsini zikretmek ayrı bir makale konusu olacak kadar uzun gider. Bunların bir kısmına temas ederek müzakereye devam edilecektir.

92 Nursi, *Sözler*, 522.

93 Nursi, *Lem’alar*, 275.

94 Nursi, *Sözler*, 522.

95 Nursi, *Sözler*, 516.

96 Nursi, *Lem’alar*, 275.

97 Nursi, *Şualar*, 223.

Bu ortak noktalardan birisinin, insanın ruh ve bedeninde bulunan istidat ve kabiliyetlerin menşe ve me hazlarıyla ilgilidir. Yani bu bölüm insanda bulunan istidat ve kabiliyetlerin ruha mı yoksa bedene mi ait olduğu konusu ile ilgilidir.

Kudretten Ehemmiyetli Cihazat ve Kaderden Kıymetli Programlar

Said Nursi 23. Söz'de "insanın mahiyetine, kudretten ehemmiyetli cihazat ve kaderden kıymetli programlar tevdi"⁹⁸ edildiğini ifade eder. Bu cümle ile nasıl ki insanın cismani cihazat ve kabiliyetleri kudret âleminde geldiği gibi manevi ve ruhani cihetin de kaderle takdir edildiği belirtilerek ruhun ve ruha bağlı istidatların bir kader programı olduğu ifade ediliyor.

Risale-i Nur külliyatındaki tariflere göre insan şu âlemin âlem-i asgarı, kâinat da âlem-i ekberidir. Mektubat'ta yer alan şu cümlede "Şu kâinat denilen âlem-i ekber ve insan denilen onun misal-i musaggarı olan âlem-i asgar, kudret ve kader kalemiyle yazılan âfâkî ve enfüsî vahdaniyet delailini gösteriyorlar."⁹⁹

Bu tarife göre de âlem-i asgar ve âlem-i ekberdeki;

- Fiziki ve cismani cihet kudret kalemiyle,
- Ruhi ve melekuti cihet ise kader kalemiyle yazıldığı anlaşılıyor.

32. Söz'de bahsedilen "İmam-ı Mübin" ve "Kitab-ı Mübin" aynı hakikatin bir başka veçhidir. Yani "İmam-ı Mübin" kader-i İlahînin bir defteri, bir mecmua-i desatiridir. O desatirin imlâsı ile ve hükmü ile zerrat, vücud-ı eşyadaki hidematına ve harekâtına sevk edilir. Amma "Kitab-ı Mübin" ise âlem-i gaybdan ziyade âlem-i şehadete bakar. Yani mazi ve müstakbelden ziyade zaman-ı hazıra nazar eder. İlim ve emirden ziyade kudret ve irade-i İlahiyenin bir ünvanı, bir defteri, bir kitabıdır. "İmam-ı Mübin" kader defteri ise, "Kitab-ı Mübin" kudret defteridir.¹⁰⁰

Bu tespitlere göre ruh ile kader arasında birçok ilişkiler ve ortak noktalar olduğu anlaşılmaktadır. Mesela:

- İnsanın cismani cihazat ve kabiliyetleri kudret programı olduğu gibi ruhu ve ruha bağlı diğer manevi hissiyat ve istidatları da bir kader programıdır.
- İsrâ suresinin 85. ayetinde ruhun, Rabbimizin emrinde olduğu ve bize ondan çok az bir ilim verildiği belirtilmiştir.
- Bazı hadislerde ise "Kader hususunda (fazla) konuşmayın. Zira kader Allah'ın sırrıdır (sırrullah) Allah'ın sırrını fâş etmeye kalkmayın"¹⁰¹ buyrulmuştur.

98 Nursi, *Sözler*, 322.

99 Nursi, *Mektubat*, 232.

100 Nursi, *Sözler*, 548

101 Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, cilt 4, 58-59

Bu Ayet ve Hadise Göre Ruh ve Kaderin İki Veçhi Var

Birinci vecih: Ruh ve kader gibi imani rükünler âlem-i emirden geldikleri için akılla onların mahiyeti tam olarak idrak edilemez. İmanın gaybi ve taabbudi kısmını teşkil ettikleri için, daha ziyade nakli ve icmalî bilgi ile iktifa edilip, itikat edilerek teslim olunur. Çünkü bu imani rükünler, çok fazla ilmî kâidelere ve fikri gayrete dayanan “ilmî” ve “nazarî” hususlardan olmayıp kalpte hissedilen “halî” ve “vicdanî” cüzlerdir.

Yani, ruhun ve kaderin bir sır yönü yani hakikat ve mahiyetlerinin ne oldukları yönü vardır. Bu yönü itibarıyla bize az bilgi verilmiş ve bu cihet ile ilgili fazla derine dalınmaması ve fazla soru sorulmaması istenmiştir. Bu kısım sadece Cenab-ı Hakkın bildiği ilahi bir sırdır.¹⁰²

İkinci vecih: Ruhun ve kaderin bizim itikat alanımızı oluşturan diğer veçhi ise bilakis bilinmesi anlaşılması ve talim edilerek itikadi ve ameli cihetidir.

Fakat bu cihet ruhun mutlak manadaki hakikat ve mahiyeti değil de; özellikleri, vazifeleri ruha bağlı olan akıl, kalp vicdan ve nefis gibi hissiyatlarını bilmek, sorumluluklarını öğrenmek ve ona göre amel etmek aslında kendini bilmektir. Bu da asıl dünyaya geliş gayemizin özetidir. Çünkü hadiste Peygamber Efendimiz (asm) “Nefsini (kendini) bilen rabbini bilir ve nefsinin (kendini) en iyi bileniniz rabbini en iyi bilenezdinizdir”¹⁰³ buyurmuştur.

Kaderin de aynen ruh gibi iki veçhi vardır:

- İhtiyari kader
- İzdırari kader

Birinci ciheti: ihtiyari kader dediğimiz kısım. Bu kısım ise bilakis vazifelerimizin, sorumluluklarımızın olduğu alandır. Yani akıl, nefis, irade ve ihtiyari fiillerin tercihlerine göre şekillenen dünyevi ve uhrevi hayatımızdır. Bu kısım ise bizzat öğrenilmesi anlaşılması ve günlük hayata aktarılması gereken kısım. Ne kadar çok anlaşılrsa o kadar iyidir.

İkinci cihet ise: İzdırari kader dediğimiz, insan iradesinin dışındaki alandır (insanın nerde ne zaman dünyaya geleceği, hangi milletten olacağı, cinsiyeti gibi). İşte Peygamber Efendimiz'in (asm) “Kader hususunda (fazla) konuşmayın. Zira kader Allah'ın sırrıdır (sırrullah) Allah'ın sırrını fâş etmeye kalkmayın” hadisi-şerifiyle bizi uğraşmaktan men ettiği kader bu kısım.¹⁰⁴

102 *Hadislerle İslam*, cilt 1 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 606.

103 İmam-ı Gazâlî. *Mearicül-Kuds*. Trc., Yaman Arıkan (İstanbul: Erkin Matbaası, 1971), 9.

104 Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, cilt 13, 540-541.

Ruh ve Ruhaniyet Bahsi Niçin Önemlidir?

Ruh ve ruhaniyet ile ilgili meseleler birçok imani hakikat ve akideler ile ya doğrudan veya dolaylı olarak irtibatı sebebiyle Risale-i Nur külliyatında neredeyse her iki sahifenin birinde yer almıştır. Yaklaşık altı bin sahifelik Risale-i Nur külliyatında iki bin dört yüz defa doğrudan ruhtan, bin iki yüz defa da ruhaniyetten bahsedilmiştir. Bu kadar yoğun tahşidatın sebep ve hikmetlerinden bir kısmına kısaca özetle temas edeceğiz:

- Ruh u izin verildiği kadar anlamak veya anlamaya çalışmak, aynı zamanda akli anlamak, kalbi anlamak, vicdanı nefsi ve eneyi anlamaktır. Ruh u anlamadan diğerlerini anlamak çok müşküldür çünkü ruh; akıl, kalb, vicdan ve nefsin anası, esası ve sultanıdır. Bütün manevi duygularımız, ruh toprağı üzerine serilmiş veya serpiştirilmiş gibidir.

- Said Nursi, 29. Söz'de altı iman esasından ikisi olan, hem melaikeyi hem de haşir akidesini, ruhu merkeze alarak anlatıyor yani insanda ruhun varlığı isbat edilirse, o zaman meleklerle imanı izah ve isbat etmek de kolaylaşır.

- Haşir akidesini da ruhun bekasıyla anlatıyor. Ruhun niçin ve neden baki olması gerektiği anlatıldıktan sonra ahiretin varlığı ve lüzumu onun üzerine bina ediliyor.

- Ruh ve kader gibi, âlem-i emirden gelen imani hakikatların ortak noktaları olan: Üstadın da Mektubat'ta bahsettiği; "makul-ül mana" ve "taabbüdü"¹⁰⁵ kısımları arasındaki ilişki ve irtibatı sağlam kurabildiğimiz zaman İslam'ın akli ve nakli cihetlerini anlamamız kolaylaşacaktır. Çünkü dinin önemli bir kısmı akli değil naklidir. İman eden herkesin, cüz'i akılları onları idrak edemese de sırf emrolunduğu için iman edip amel etmekle mükelleftirler.

- Peygamber Efendimiz (asm) "Nefsini (kendini) bilen rabbini bilir ve nefsinin (kendini) en iyi bileniniz rabbini en iyi bileninizdir"¹⁰⁶ buyurmuştur. Bu hadis-i şerife göre ruhun bedene olan nisbeti ve tasarrufunu bilmek, Cenab-ı Hakk'ın kuluna ve kâinata olan nisbeti ve tasarrufunu bilmesini kolaylaştıracağı gibi, bu bilgi nisbetinde de marifetinin ve imandaki derecelerinin artacağı anlaşılmalıdır.

- Ruh ve beden tanımlarını yapmadan mülk ve melekût, âlem-i gayb ve âlem-i şehadet, mana-yı harfi ve mana-yı ismi, İmam-ı Mübin ve Kitab-ı Mübin yani ruhun kader programı, bedeninin ise kudret programı olması gibi, bize eşyanın hakikatini bildiren kilometre taşlarının ne anlama geldiğini külli manada anlayamayız.

105 Nursi, *Mektubat*, 397.

106 İmam-ı Gazâlî. *Mearicül-Kuds*, 9.

• Ruh ve beden birlikteliğinin hikmeti ve hakikati anlaşılmadan Üstadın *Emirdağ Lahikası*'nda ifade ettiği miraç ve haşr-i cismani gibi Kur'ani hakikatler akıldan uzak zannedilir.¹⁰⁷

• Ruhun bedende faaliyet ve tasarrufunun, perdesiz yaratılışlara örnekliliği: Birincisi: Ruh vasıtasıyla Üstadın Lem'alar'da kâinatta en mühim hakikat ve en kıymetdar mahiyet dediği aslında ruhun sıfatları olan nur, vücud ve hayat ve rahmet gibi, şeylerin perdesiz, vasıtasız, doğrudan doğruya kudret-i İlahiye ve meşiet-i hâssa-i İlahiye ile nasıl yaratıldığı anlaşılır.¹⁰⁸ İkincisi: Yine ruhun bir sıfatı olan hayat vasıtasıyla, perdesiz ve vasıtasız yaratılışlara diğer bir misalde, terettüb-i esbab ve teselsül-i ilelin karışmadığı, "rızk ve şifa ve bilhâssa hidayet ve iman" gibi nimetlerin de doğrudan doğruya Cenab-ı Hakk'ın bir hediyesi ve fiili olduğu görülür.¹⁰⁹ Üçüncüsü ise: Âlem-i emirden gelen perdesiz yaratılışlara, sebep sonuç kaidesinin ve yeknesaklık perdesinin, yırtıldığı "şüzuzat-i İlahiye" kanunlarına da bu açıdan bakabiliriz.

• Ruhun bir sıfatı olan hayat vasıtasıyla eşyanın mülkten melekûta geçerek nasıl tasaffi ettiğini görürüz.¹¹⁰

• Ruhun zamandan ve mekândan münezzehe oluşu farklı örnekleriyle iyi anlaşılırsa Cenab-ı Hakk'ın da adem-i tecezzisi ile adem-i tahayyüzünü anlamak kolaylaşır. Yani bir anda bir zat binler ve milyonlar işleri ve fiilleri nasıl yaptığı tayy-ı zaman, bast-ı mekân sırrında saklıdır.

• Nuraniyet sırrı ile madde ile mukayyet, nimmurani olan ruhların, bile "aks ve temessül" kanunuyla;

- i. Bir anda binler ayinelerde tezahür etmesi,
- ii. Hem hayy, hem ayn olmaları,
- iii. Bir yerde iken pek çok yerlerde bulunabilmeleri,

iv. Az ve çoğun bir olması, farkı olmaması¹¹¹ gibi hakikatler ile: Tayy-ı zaman ve bast-ı mekân sırrını daha anlaşılır kılıp, ruhun bedeninin idare ve tasarrufunda bir anda milyonlar hatta trilyonlarla işleri birbirine mani olmadan nasıl yaptığı örnekliliğinde, Cenab-ı Hakk'ın da bu âlemi nasıl idare ettiği yani "Kudret-i İlahiyeye nisbeten yıldızlar, zerreler gibi kolay" idare edildiği daha kolay anlaşılır.¹¹²

107 Nursi, *Emirdağ Lahikası*, 73.

108 Nursi, *Lem'alar*, 110.

109 Nursi, *Şualar*, 21; Nursi, *Sözler*, 527.

110 Bkz. *Sözler*/Yirmi Sekizinci Söz'ün Haşiyesi, Ayrıca bkz. *Sünuhat*'ta 'hayat serpmesi'.

111 Nursi, *Şualar*, 159.

112 Nursi, *Mektubat*, 245.

• 29. Söz'de ruhun cesede dayanmadığı, onunla kaim olmadığı, belki cesedin ruha dayandığı ifade edildikten sonra, ruhun, binefsihi kaim ve hâkim olduğu örnekleriyle anlatılır.¹¹³ Buradaki izahlardan sonra Cenab-ı Hakk'ın kayyumiyetiyle kıyâmı binefsihi olan sıfatlarını kısmen de olsa idrak etmek kolaylaşır.

• Son üç madde Cenab-ı Hakk'ın zamandan ve mekândan münezzehe oluşunu anlamak için çok önemli misallerdir. Bu misallerle, Cenab-ı Hakk'ın selbi sıfatlarından olan, kıdem ve beka ile kıyâmı binefsihi sıfatlarını anlamış oluruz. Çünkü:

i. Kıdem ve beka: Allah'ın zamandan münezzehe ezeli ve ebedi olduğu yani O'nun bir başlangıcı ve sonunun olmadığı, dolayısıyla O'nun bir zamana dayanmadığı anlamındadır.

ii. Kıyam-ı binefsihi: Yani O kendi kendine kaimdir. Herhangi bir mekâna dayanmadığı anlamına gelir. Bu şekilde Cenab-ı Hakk'ın kıdem ve beka ile kıyâmı binefsihi gibi üç selbi sıfatını daha iyi anlamış oluruz.

• Yine 29. Söz'de Cenab-ı Hakk'ın bu âlem ile münasebetinin kanuni olduğunu,¹¹⁴ yani bu âlemi kanunlarla idare ettiği ve bu idarenin de mübaşeretle olduğu ifade edilir. Ruh da kendisi bir emir ve kanun olması sebebiyle bedeni mübaşeretle idare eder. Bedenden gelen manevi sesleri duyar, icabeti de manevidir, yani tasarrufu mübaşeretlidir.¹¹⁵ Çünkü "esbab-ı maddiyenin elbette tesirleri, mübaşeretle ve temasla olur"¹¹⁶ yani sebep ve sonuç ilişkisine dayanan eşyanın mülk ciheti ile ilgili yaratılışlar sebepler vasıtasıyla (inşa) bizzat temasla mübaşeretle olur. Fakat eşyanın melekût ciheti ile ilgili tasarruflar emir ve iradeyle olur. Çünkü emir ve kanunla tasarruf etmek bizzat bilfiil değil mübaşeretle yapılır. Nasıl ki Güneş'in gezegenlerini döndürmesi bir kanunla olduğu için mübaşeretlidir; yâni bu iş dokunmaksızın, temassız yapılır. Ruhun bedendeki icraatı ve tasarrufu da aynen bunun gibi mübaşeretle yapılır. Ruh ölçeğindeki bu mübaşeretle tasarrufun keyfiyeti anlaşılırsa Cenab-ı Hakk'ın bu âlemi kanunlarla mübaşeretle, nasıl idare ettiği daha kolay anlaşılır.

• Said Nursi 9. Lem'a da Cenab-ı Hakk'ın ruhlara tecellisi ile diğer cismani varlıklara olan tecellisiyle ilgili misalde Güneş'in cam ayinesinde görünen ve her an değişen ve dönüşen tecellisi ile fotoğraf ayinesinde görünen bir derece sabit görüntüsü arasındaki farkı fark etmekle; "Hakikî hakaik-i eşya[nın], esma-i İlahiye [olduğu], mahiyet-i eşya[nın] ise, o hakaikin gölgeleri"¹¹⁷ olduğu daha yakîni bir şekilde anlaşılır.

113 Nursi, *Sözler*, 517.

114 Nursi, *Sözler*, 527.

115 Nursi, *Sözler*, 687.

116 Nursi, *Lem'alar*, 179.

117 Nursi, *Sözler*, 627.

• Nurani ruhların aksi ve temessülü sırrıyla; bu aks ve temessülün hem hayy hem ayn olmakla beraber, ne ayn ne de gayr da olmadığı anlaşıldığında,¹¹⁸ Cenab-ı Hakk'ın da sıfât-ı sebasının zatına olan nisbetinin ne ayn ne gayr olmadığı¹¹⁹ daha kolay anlaşılır. Ve nihayet kurbiyet ile nihayet budiyet sırrının anlatıldığı, Kaf sûresinin 50/16 ayetinde buyrulan; *وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ* “Biz ona şahdamarından daha yakınız” ferman-ı İlahisinin, yakiniyeti zâtiye mi yoksa yakiniyet-i ilmiye mi olduğu anlaşıldığında, Muhiddin-i Arabi'nin (ks) dikkatinden kaçan bir tevhid hakikatini öğrenmiş oluruz.¹²⁰

• Ruhun bedeni idare ve tasarrufunda; Cenab-ı Hakk'ın kudret sıfatından gelen ve bilkuvve olan kabiliyetlerin, kaderden tevdi edilen istidatlar ile bilfiile inkılâb ediş sırrı örneğinde, Cenab-ı Hakk'ın fiili sıfatlarının “kadim” mi yoksa “hâdis” mi olduğu daha kolay anlaşılır.

• Müminlerin özelliklerinin sayıldığı Bakara suresinin 3. ayetinde onların gayba iman ettikleri zikredilir. Ruh da gayba iman edilecek konular içerisinde çok önemli bir bölümdür. Cenab-ı Hakk, insanın ruhunu, insanın kendisinden bile gizleyerek onun varlığına iman etmemizi emretmiştir. İnsan kendi ruhunun varlığını idrak ve özelliklerini fark edebildiği nispette de akaidin konusu olan diğer melek, cin ve ruhani cemaatlar gibi gaybi varlıkları idraki ve imanı kolaylaşacaktır.

• Risale-i Nur külliyatında ve diğer ariflerin eserlerinde ruh iki ana başlık altında tahlil edilmiştir: Birisi insanlardaki cüz'i ruh diğeri külli ruh. Üstad hazretleri bu külli ruhu; “kâinatın ruhu”,¹²¹ “vahy-i Kur'an veya hakikat-ı Muhammediye” gibi isimlerle ifade eder. Bir insan ne kadar kendindeki cüz'i ruhunu yani kendini bilse, o derecede o külli ruha yaklaşarak imani dereceler ve yakîn mertebeleri ile marifeti artarak külli ruhun feyiz ve nurlarından istifade eder. Bu feyiz ve nurlar velilerde ilham, diğer müminlerde ise ilim, hikmet, basiret ve feraset gibi faziletler şeklinde görünür. 31. Söz'de Miraç mucizesinde anlatıldığı gibi, peygamberlerin velayet cihetiyle kesbettikleri külliyyet ve mazhar olduğu kerametler mucizeye inkılâb ederek “vahye” mazhar olurlar. Çünkü Üstad hazretleri külliyyatının muhtelif yerlerinde “Ruhun zîhayat, zîşu-ur, nuranî, vücud-ı haricî giydirilmiş, câmi', hakikattar, külliyyet kesbetmeğe müstaid bir kanun-ı emrî” olduğunu söyler.¹²²

• *Mesnevi-i Nuriye*'deki bir cümlede ise “Madem dünya hayatı ve cismanî yaşayış ve hayvanî hayat böyledir; hayvaniyetten çık, cismaniyeti bırak, kalb ve ruhun

118 Nursi, *Sözler*, 194.

119 Bedüzzaman Said Nursi, *İşârât-ül İ'câz fi Mezanni'l-İcâz*, trc., Abdülmecid Nursi (İstanbul: Envar Neşriyat, 2016), 15.

120 İmam-ı Rabbani. *Mebde' ve Me'ad*, trc., Mustafa Özgen (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012), 184.

121 Nursi, *Mektubat*, 238.

122 Nursi, *Sözler*, 517.

derece-i hayatına gir. Tevehhüm ettiğin geniş dünyadan daha geniş bir daire-i hayat, bir âlem-i nur bulursun”¹²³ deniliyor. Yani maddenin ve cismaniyetin kayıtlı, şekilli zamanlı, mekânlı ve sınırlı boyutlarını, mana-yı harfi nazarla aşarak, müşahhasan ve teşahhusattan kurtulup, mutlak ve muhit olan mücerredata yani âlemin melekuti boyutuna çık, bak, denilmektedir.

• Ruhun yanlış anlaşılması ile şirke düşen Hristiyan ve Yahudilerin ayrıca İslam âlemi içinde ehl-i sünnetin dışında yanlış veya eksik, ruh anlayışının meydana getirdiği şu itikadi hatalar vardır:

i. Gerek ehl-i kitabın gerekse İslam âlemi içindeki ruh ile ilgili yanlışlıklar, ruh ve beden beraberliğinin hikmeti ve lüzumu doğru anlaşılmasını ile ilgilidir.

ii. Hristiyanlar; Enbiya suresinin 91. ayetinde bildirilen: *فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا* “Biz ona ruhumuzdan üfledik” hakikatini anlayamadıkları veya yanlış anladıkları için, akidede teslis şirkine ve dalaletine düşmüşlerdir.

iii. Ruh ve beden birlikteliğinin hikmeti ve hakikati anlaşılmaz ise; Üstad hazretleri Emirdağ Lahikası’nda ifade ettiği, Miraç ve haşr-i cismani gibi Kur’ani hakikatler akıldan uzak zannedilir.¹²⁴ Bazı ehl-i ilim Miraç mucizesinin sadece ruhani olacağını söylemişlerdir hâlbuki ehl-i sünnetin itikadı hem ruh hem beden oldu. Bu problem, beden ruh derece-i hayatına çıkıp çıkamayacağı ile ilgilidir.

iv. Ve yine ruh ve beden birlikteliğinin hikmetini ve hakikatini anlayamayan Hristiyan ve Yahudiler, ahireti ruh ve bedenle değil sadece ruhani ve “mecazi” olacağına inanırlar.¹²⁵

v. İbn-i Sina, Farabî ve emsali bazı İslam filozofları ile Eflatun ve Aristo’nun da aynı kanaatte olmaları. Bunun için İmam-ı Gazali (ra) de birçok ayet ve hadislerin açık ve zahiri beyanlarıyla va’z edilen haşr-i cismaniyeye karşı çıktıkları için onlara tekfire varacak kadar şiddetli eleştirilerde bulunmuştur.¹²⁶

vi. Batı’da panteizm sapkınlığı, İslam tasavvufunda ehl-i sünnet çizgisiyle çok fazla örtüşmeyen vahdet-i vücud gibi hatırlı meslek ve meşreplerin ortaya çıkması.

vii. Geçmişte ve günümüzde de bir kısım ehl-i iman ve ehli ilim kabir sorgu ve sualinin sadece ruha olacağı şeklindedir. Hâlbuki ehl-i sünnetin itikadı bu hakikatin hem ruh hem beden oldu.

123 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, 178.

124 Nursi, *Emirdağ Lahikası*, 73.

125 Nursi, *İşârât-ül İcâz fi Mezanni’l-İcâz*, 58.

126 Yusuf Şevki Yavuz, “Ba’s”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 5 (Ankara: TDV Yay., 1992), 99.

viii. Tarihte ve günümüzde “ruh göçü” denilen tenasühçülük fikri ve ruh çağırma denilen şarlatanlıklar ruh hakikatinin iyi anlaşılabilmesi ile ilgilidir.

ix. 17. yüzyılda Batı’da yaygınlaşan bazı felsefi akımlar “ruh ve maddenin farklı şeyler olduğunu, haliyle farklı yasalar tarafından idare edildiğini söyleyerek” tamamıyla yaratıcıdan kopuk bir kâinat anlayışını benimsemişler. Ve kâinatın “bir makine olarak algılanmasının, (gerektiğini) ruh ile alakalı olmadığını söylemişlerdir.” Ve nihayet; tabiattan ve kâinattan “Tanrı’yı kovduklarını” söyleyecek kadar hezeyanlar savurarak adeta semaya hırlamışlardır.¹²⁷

x. Ruhun bir fiili olan rüyalar üzerine şer’i hüküm bina ederek bu durumdan kendine vazife çıkarıp bir kısım yaptırımlara girişmek hatta devletin güvenliğini tehlikeye atacak kadar akıl dışı işlere kalkışmakta yine ruh hakikatinin ve fiillerinin şer’i karşılığının iyi anlaşılabilmesi ile ilgilidir.

xi. Çok uç bir örnek olsa da bazı tasavvuf ehlinin seyr-i sülûk esnasındaki ruhu ilah sanmaları vartasıdır. Uzun yıllar bu vartadan kurtulamamaları yine ulûhiyet ve mahlûkiyet sıfatlarını tefrik edememeleriyle ilgilidir.¹²⁸

127 Mehmet Salih Ökten, “Cemaat Modernliği: Nurcular’da Uyum, Direnç ve Değişim Dinamikleri” (Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, 2018), 40.

128 Tosun, İmam-ı Rabbani Risaleleri, 47.

Kaynakça

1. Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. 4. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016.
2. _____. *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. 7. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016.
3. El-Cevziyye, İbn Kayyim. *Kitabu'r-Ruh*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
4. Gül, Ekrem Sefa Gül, "Yakînî İmanın İmkân ve Mahiyeti". Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, 2016.
5. *Hadislerle İslam*. 1. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
6. İmam-ı Gazâlî. *Mearicül-Kuds*. Trc., Yaman Arıkan. İstanbul: Erkin Matbaası, 1971.
7. İmam-ı Rabbani. *Mebde' ve Me'ad*. Trc., Mustafa Özgen. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012.
8. İmam Kuşeyri. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
9. Nursi, Bediüzzaman Said. *Asa-yı Musa*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2015.
10. _____. *Barla Lahikası*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2016.
11. _____. *İşârât-ül İ'câz fi Mezanni'l-İcâz*. Trc., Abdülmecid Nursi. İstanbul: Envar Neşriyat, 2016.
12. _____. *Mektubat*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2015.
13. _____. *Mesnevi-i Nuriye*. Trc., Abdülmecid Nursi. İstanbul: Envar Neşriyat, 2016.
14. _____. *Muhakemat*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2015.
15. _____. *Lem'alar*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2018.
16. _____. *Sözler*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2017.
17. _____. *Sünühat, Tuluat, İşarat*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2006.
18. _____. *Şualar*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2015.
19. Ökten, Mehmet Salih. "Cemaat Modernliği: Nurcular'da Uyum, Direnç ve Değişim Dinamikleri". Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, 2018.
20. Tosun, Necdet. *İmam-ı Rabbani Risaleleri*. İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2016.
21. Yavuz, Yusuf Şevki. "Ba's". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 98-100. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
22. _____. "Ruh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 187-192. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
23. YAZIR, Elmalı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 5. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2007.